

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.341.2:[339.9:330.131.7]

Інституційна стійкість держави в умовах глобальної нестабільності

Жукова Л.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та кредиту
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті йдеться про виявлення теоретичних основ інституційної стійкості держави в умовах глобальної нестабільності. Обґрунтовано чинники, що впливають на процеси забезпечення стійкості господарчої системи України. Запропоновано рівень досягнення інституційної рівноваги в суспільстві шляхом викоринення інституційних аномалій розвитку.

Ключові слова: інституційна стійкість держави, глобальна нестабільність, якість інститутів, інституціональні аномалії, інституційна реконструкція.

Жукова Л.Н. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье идёт речь о выявлении теоретических аспектов институциональной устойчивости государства в условиях глобальной нестабильности. Обоснованы факторы, влияющие на процессы обеспечения устойчивости хозяйственной системы Украины. Предложен уровень достижения институционального равновесия в обществе путём искоренения институциональных аномалий развития.

Ключевые слова: институциональная устойчивость государства, глобальная нестабильность, качество институтов, институциональные аномалии, институциональная реконструкция.

Zhukova L.N. INSTITUTIONAL SUSTAINABILITY OF THE STATE IN CONDITIONS OF GLOBAL INSTABILITY

The article deals with the identification of theoretical aspects of the institutional stability of the state in conditions of global instability. Factors influencing the processes of ensuring the stability of the economic system of Ukraine are justified. The level of achievement of institutional equilibrium in society by eliminating the institutional anomalies of development is proposed.

Keywords: institutional sustainability of the state, global instability, quality of institutions, institutional anomalies, institutional reconstruction.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні кризові економічні та соціально-політичні процеси в Україні виявили гострі проблеми розвитку нашого суспільства, які стали наслідком як загальних глобалізаційних викликів, так і особливих національних суперечностей. Більш чітко виявилися недоліки, пов'язані із фактичною відсутністю стратегії суспільного розвитку в контексті підтримання стабільності, забезпечення стійкості і рівноваги [1, с. 5]. Тобто сучасна глобальна господарча система для нашої країни є не стільки джерелом ресурсів розвитку, скільки джерелом невизначеності, ризиків та загроз. Кількість суттєвих подій та чинників у зовнішньому середовищі перевищує адаптаційний потенціал економічної системи України. Конкурентний тиск дедалі частіше набуває руй-

нівного характеру. Наслідком цього є активізація ентропійних процесів у суспільстві та економіці. Отже, вкрай необхідно зламати цю небезпечну тенденцію спрощення і розпаду та вийти на траєкторію стійкого розвитку [2, с. 63].

Перехід національного господарства України на модель стійкого розвитку значною мірою залежить від наявного потенціалу розширеного відтворення ресурсної бази соціально-економічного піднесення на новій інституціональній та технологічній основі. Досвід передових країн та наслідки структурної і системної перебудови більшості сегментів національного господарства свідчать про те, що реальні зрушення в напрямі формування передумов стійкого розвитку як держави загалом, так і окремих регіонів можливі

лише за умови нарощення не лише виробничого, але й природно-ресурсного, демографічного, науково-технічного, рекреаційного, інформаційного та соціально-культурного потенціалів. Тобто йдеться про всі складові соціально-економічного потенціалу, а також людський фактор та інституціональні зміни в системі економічних відносин під час вибору пріоритетів переходу національного та регіональних господарських комплексів на модель стійкого розвитку [3, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення стійкого економічного розвитку держави неможливе без інституційної трансформації та проведення політики конструктивних змін. Дослідження цих явищ потребує формування відповідного наукового підґрунтя на основі застосування методологічного інструментарію сучасного інституціоналізму.

Питання забезпечення соціально-економічної стабільності та досягнення інституційної стійкості держави знайшли своє відображення в працях відомих вітчизняних економістів, а саме в роботах Т. Артьомової [4], А. Бойко [5], В. Гейця [6; 7], А. Гриценка [8], М. Зверякова [9], В. Лагутіна [1], О. Яременка [2].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте подальша інституційна реконструкція України з урахуванням закономірностей економічної глобалізації та процесів становлення постіндустріального суспільства обумовлює необхідність звернення до теорії інституційних змін і потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення чинників інституційної стійкості держави в умовах глобальної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв'язку з інституціональним закріпленням євроінтеграційних прагнень українського народу назріла необхідність формування сучасних підходів до нарощення соціально-економічного потенціалу стійкого розвитку України.

Вітчизняні науковці [3] під стійким розвитком розуміють такі структурно-динамічні зрушення, які задовольняють сучасні потреби, але не ставлять під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Іноді фахівці поняття «стійкість» і «стабільність» розглядають як синоніми. Зокрема, поняття «стійкість» означає здатність сучасної господарчої системи повертатися до початкового стану після зняття (елімінування) зовнішнього впливу, що призвів до її нерів-

новажного стану. Відповідно, стабільність національного господарства – це здатність зберігати свою структуру і функціональні властивості в умовах зовнішніх і внутрішніх впливів. Тобто стабільне суспільство – це суспільство, яке розвивається, але одночасно зберігає свою стійкість. Як зазначає В. Лагутін [1], «суспільна стабільність ґрунтується на сукупності нестійких рівноваг між системоутворювальними і системоруйнівними процесами». Звідси випливає важливість таких категорій (це споріднені, або парні, категорії), між якими встановлюється органічний взаємозв'язок, як «стабільність (нестабільність) – рівновага (нерівновага)». Ці категорії описують зрештою одне суспільне явище, але з різних боків. Перша є змістовною характеристикою і вказує на якісні параметри, друга вказує, скоріше, на оцінку суспільного стану в кількісних показниках.

Важливо усвідомлювати, що в сучасних умовах стабільний суспільний розвиток здійснюється за умов глобальної економіки, яка інтегрує національні економіки на базі загальних цінностей. Індивід, його права, гідність та свободи стають у сучасному суспільстві найвищими глобальними цінностями. Водночас глобалізація посилює загрози деформації національної ідентичності, руйнації архетипів національної культури й ментальності.

Відповідно, нестабільний суспільний розвиток характеризується наявністю невідповідної соціально-економічної ситуації, погіршенням життя людей, занепадом соціальної та духовної сфер тощо. У нинішніх умовах загрози нестабільного розвитку в Україні обумовлені впливом низки чинників (факторів ризику), як зовнішніх (несприятлива геополітична ситуація, валютно-фінансова нестабільність, надмірна залежність від світових сировинних ринків), так і внутрішніх (високий рівень корупції, олігархізація економіки, тінізація, гострі структурні диспропорції, кризове падіння виробництва) [1, с. 7].

Суперечливий стан розвитку України, яка сьогодні перебуває в зоні інтенсивних трансформаційних зрушень та у стані пошуку стійкої ідентичності, потребує репрезентації та проведення реформ. Йдеться про інституційні реформи як основу забезпечення конкурентоспроможності національного господарства, добробуту нації та соціального поступу суспільства. Процеси суспільних трансформацій істотно залежать від вихідного стану країни, ступеня розвиненості її інститутів та виразності політичної волі до змін.

В умовах, коли реформи починаються, майже неможливо уникнути трансформаційного спаду, який супроводжує практично будь-яку серйозну структурну перебудову. Через спад частина суспільства відчуває погіршення своєї ситуації і може відмовлятися від підтримки реформ. Якщо реформи не зупиняються і досягають результату, ситуація через деякий час покращується, а підтримка нових інститутів підсилюється і, скоріше за все, консолідується. Якщо ж реформи спиняються, ситуація залишається досить складною, а через деякий час може виникнути бажання нових реформ [10, с. 33]. Отже, загроза чергової хвилі українських реформ полягає в тому, що деякі реформатори не розуміють небезпеки ідеології «переформатування інституційної матриці». Чергове «обнуління» результатів попередніх реформ призведе, скоріш за все, до посилення корупції як звичного механізму функціонування держави й економіки в умовах інституційного вакууму [2, с. 71].

Реформи можуть бути успішними лише в тому разі, коли реформаторам вдасться знайти баланс між оновленням, доповненням, розвитком інституційної структури економіки України, з одного боку, та збереженням вже наявної інституційної складової національного багатства на підставах первинності національного інтересу, з іншого боку [11]. Тобто в основі суспільних перетворень має лежати не ринковий автоматизм, а свідомо цілеспрямована діяльність держави щодо радикальної зміни суспільних інститутів на основі всебічного врахування місцевих умов та історичних особливостей.

Для успішної трансформації економіки України в напрямі більш високих стадій розвитку Б. Данилишин пропонує формування нової моделі відтворення національного господарства на основі телеологічного принципу та посилення ролі держави [12, с. 53–54]. Варто зауважити, що підвищення якості інститутів (захищеність прав власності, незалежність і непідкупність суддів, покращення якості державного управління, зниження рівня корупції, зміцнення законності) давно визнано одним із ключових чинників успішної суспільної трансформації та складовою ефективною стратегією соціально-економічного розвитку [13].

Комплексне завдання забезпечення інституційної стійкості держави з урахуванням викликів глобальної нестабільності, вимог інформаційно-інноваційного етапу еволюції світового господарства актуалізує проблему інституційної реконструкції як особливого спо-

субу творення та розвитку ефективної економіки на основі зміни укорінених норм і правил взаємодії як між державою та її громадянами, так і в самому господарському середовищі. Йдеться не лише про еволюцію чи будівництво інститутів, але й про створення й реалізацію інститутів трансформації. Інституційна трансформація полягає в зміні правил, а це означає не тільки відкриття нових можливостей та включення потужних мотиваційних механізмів інноваційного розвитку, але й підлив старої налагодженої системи норм і механізмів, що прирікають суспільство й економіку на стагнацію та залежність, але забезпечують еліті можливості контролю та використання суспільних ресурсів і державної влади [14]. За таких умов відбувається зміна інституційного поля діяльності економічних суб'єктів, тобто попередні інститути перестають діяти, а нові тільки починають формуватися. В цій ситуації найбільшого розвитку набуває аномія, яку можна розглядати, з одного боку, як відсутність норм (законів) у суспільстві, що необхідні для розвитку нових умов господарювання, а з іншого боку, як заперечення (неприйняття за різними обставинами) норм із боку людей, тобто останні не підпорядковують свою поведінку чинним правилам та законам [15, с. 254]. Найбільший розмах аномія одержує саме в умовах кризового стану економіки, внаслідок чого відбуваються негативні процеси.

Особливе значення для функціонування економіки має внутрішньосистемна аномія, яка виявляється в суперечності між цілями, цінностями та нормами, що панують у суспільстві, та індивідуально визначеними настановами і стереотипами поведінки конкретних людей або їх угруповань. А розвиток аномії приводить до появи інституційних аномалій.

В умовах зростаючих соціально-інституційних розривів систематичного характеру набувають аномалії специфікації прав власності, серед яких можна виділити агенезію та гіпогенезію [15, с. 256–257].

Агенезія (неправильний розвиток) необхідних для економіки інститутів. Наприклад, агенезією може виступати приватизація державної власності. Нині в Україні немає прогресу у виконанні програми приватизації. Законодавство не дає змогу гнучко встановлювати ціну на державні активи, крім того, їх більшість обтяжена боргами або представляють інтерес для місцевих олігархів і політиків, всіляко блокують продаж. У підсумку аукціони не привертають уваги іноземних інвесторів, а такі гіганти, як Одеський припортовий завод,

«Центренерго», ціла низка обленерго, ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Суми-хімпром», залишаються в руках держави, яка не здатна ними ефективно управляти. І те ж саме відбувається з рештою державної власності, яка включає сьогодні майже 3,5 тис. підприємств, більша половина яких ще й не працює [16]. При цьому не можна залишити поза увагою той факт, що неправильно розроблені механізми приватизації деформували розподіл власності в суспільстві, створивши умови для асоціальних і протиправних форм економічної поведінки. Однією із таких форм є рейдерство (протиправний перерозподіл власності).

Існує декілька видів рейдерства в діапазоні від абсолютно легальної діяльності (рейдерство як бізнес, який нічим не відрізняється від інших видів бізнесу), до кримінального діяння, яке супроводжується цілим комплексом злочинів від корупції до фізичного насильства.

Треба враховувати, що недосконалість українського корпоративного права, висока корумпованість бюрократії і правоохоронних органів роблять можливим протиправне захоплення практично будь-якого підприємства незалежно від форми власності, легітимності придбання, якості оформлення статутних документів, реєстру акціонерів та інших документів, а також від ефективності менеджменту.

Наступною інституційною аномалією специфікації прав власності є гіпогенезія (недорозвиненість) інститутів, що приводить до їх розмивання. Такий процес відбувається за появи нових інститутів, становлення яких ще не завершено, а тому вони не можуть повноцінно функціонувати в уже наявній системі норм і правил. За таких умов стає зрозумілим, що рейдерство – це результат розмивання прав власності, оскільки в економіці не досягнутий суспільний вигравш від подолання їх розмивання.

Отже, виникає загроза, що інституційні аномалії специфікації прав власності та багаторічне ігнорування проблем, що існують у системі забезпечення прав власності, насамперед корпоративної, обов'язково знову і знову загострюватимуть інші економічні хвороби, а саме корупцію, монопольне зави-

щення цін, тіньові процеси. У зв'язку з цим в Україні слід припинити практику, коли нехтування правами одних власників спостерігається на тлі абсолютизації цього права для інших. Таким чином, Україні необхідні радикальні зміни у відносинах власності та їх правовому регулюванні, від яких багато в чому залежатиме успіх реформ, які проводяться в країні. Водночас вагомим критерієм подолання інституційних аномалій соціально-економічного розвитку країни є боротьба з корупційними практиками.

Сьогодні немає жодної країни, де корупція була би повністю викорінена. Жодна із соціально-політичних та економічних систем не мала, не має і не може мати повного імунітету до корупції. Корупція може існувати тривалий час навіть у розвинутих демократичних країнах та у відкритих ринкових економіках. Відмінність полягає не в наявності чи відсутності корупції як такої, а в її масштабах, характері корупційних проявів, впливі на економічні, соціальні, політичні, правові та інші процеси [17]. В українських реаліях неочікуваний парадокс зростання корупції як поточного результату швидких реформ може знову повернути країну на ще більш небезпечний шлях контрреформ. Тому ознака швидкості реформ не повинна бути критерієм їх доцільності. Водночас проблема запобігання корупції залишається однією з найважливіших для нашої держави на сучасному етапі її розвитку і потребує невідкладного вирішення.

Висновки з цього дослідження. Таким чином, інституційна стійкість держави – це ступінь зростання, в якому вищий рівень стабільності досягається шляхом реформування природного еволюційного процесу самооновлення суспільної системи. Цього можна досягти шляхом докорінної зміни відсталих соціально-політичних інститутів та подолання деструктивних проявів інституційного розвитку держави, які потребують для свого відновлення часу та значних зусиль усього суспільства. Перспективи подальших розвідок полягають у детальному аналізі порушень економічної рівноваги та додаткових можливостей зростання української економіки в процесі глобальних зрушень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лагутін В. Стабільність суспільного розвитку: досвід міждисциплінарного дослідження / В. Лагутін // Економічна теорія. – 2017. – № 2. – С. 5–18.
2. Яременко О. Фінансова складова Угоди про асоціацію України з країнами ЄС: додаткові можливості зростання та інституційні ризики / О. Яременко // Економічна теорія. – 2016. – № 2. – С. 63–74.

3. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів : національна доповідь / за ред. Е. Лібанової, М. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 776 с.
4. Артьомова Т. Політична економія як ціннісний оплот соціально-економічної модернізації / Т. Артьомова // Економічна теорія. – 2015. – № 4. – С. 62–70.
5. Бойко А. Концептуалізація стійкості національної економіки / А. Бойко // Вісник Київського націон. торг.-екон. ун-ту. – 2014. – № 1 (93). – С. 5–19.
6. Геєць В. Політико-економічні засади дослідження сучасного суспільства / В. Геєць // Економічна теорія. – 2015. – № 3. – С. 5–13.
7. Геєць В. Новий прагматизм – інструмент досягнення кращого майбутнього / В. Геєць // Економічна теорія. – 2017. – № 1. – С. 5–24.
8. Гриценко А. Економіка України на шляху до інклюзивного розвитку / А. Гриценко // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 2. – С. 9–23.
9. Звєряков М. Про зміну моделі економічного розвитку / М. Звєряков // Економіка України. – 2015. – № 6. – С. 41–49.
10. Неєкономічні пріоритети модернізації в Україні з урахуванням інтеграційного досвіду країн Центрально-Східної Європи : наукова доповідь / за ред. О. Балакіревої. – К. : НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування», 2015. – 162 с.
11. Ещенко П. Кудa движется глобальная экономика в XXI веке? / П. Ещенко, А. Арсеенко. – К. : Знання України, 2012. – 479 с.
12. Данилишин Б. Тактика еволюціонізму в сучасному економічному розвитку світу (в аспекті Третьої та Четвертої промислових революцій) / Б. Данилишин // Економіка України. – 2016. – № 8 (649). – С. 44–61.
13. Полтерович В. Стратегии модернизации, институты и коалиции / В. Полтерович // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – С. 4–24.
14. Небрат В. Теоретичні основи дослідження інституційної трансформації економіки / В. Небрат // Економічна теорія. – 2017. – № 2. – С. 34–49.
15. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : [монографія] / [Л. Шевченко, О. Гриценко, С. Макуха та ін.] ; за ред. Л. Шевченко. – Х. : Право, 2009. – 312 с.
16. Україна посіла 20 місце в прогресі реформ серед країн Східної Європи і Центральної Азії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/politics/2086091-ukrajina-posila-20-mistse-v-progresi-reform-sered-krajin-shidnoji-evropi-i-tsentralnoji-aziji.html>.
17. Захарова В. Запобігання корупції в органах місцевого самоврядування / В. Захарова // Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та управління : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (29 вересня 2017 р.). – Полтава, 2017. – С. 31–33.